

Csík-, Gyergyó-, Kászsónszék társadalma a 17. században (Vázlat)

A hajdani Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék 17. századi társadalmi rétegződésének áthatóbb elemzése, a társadalmi élet alakulásának nyomkövetése még várat magára. Ez alkalommal annak felvázolására kerülhetett sor csupán. Bevezetőként a népesség számának alakulását vizsgáljuk. Forrásanyag gyanánt az 1575. évi adókimutatás, az 1614-es lustra és az 1721-es összeírás szolgált. Az 1575-ös adóösszeírás kiegészítésre szorult, mert csak a jobbágyokat ölelte fel. Erre szolgált a főemberek és a lófők 1569. körüli névsora. A zsellérek számát így sem sikerült megállapítanunk. Az 1575. évi adókimutatásakor Csíkra 1381 forint 60 dénár esett. Vagyis 50 dénáros adóval számítva 2763 családot érintett.¹ Az 1569 körüli összeírás 15 főembert és 556 lófőt említ névszerint.²

Az 1614-es lustra, az önálló fejedelemség idején végzett legátfogóbb összeírás, 48 faluban 4555 családfő nevét tartalmazza. Ebből csupán Csíkszereda mezőváros hiányzik.³

Az 1721-es összeírás adóügyi, a megadózendó lakosság gazdasági helyzetének felmérését célozta, és 50 faluban 3955 adóköteles családot ölelt fel.⁴ Nem terjedt ki az adómentes nemesekre, az ú.n. immúnisokra, és a nincstelenekekre. Mivel a lófő- és gyalogrendűek közötti megkülönböztetést az adó szempontjából érdektelen volt, e két rendet ezen összeírás egy rovatban adja.

Az adatok alapján a szék összlakossága, ha átlag öt személyt számítunk egy családra, tekintetbe véve a feltételezett kimaradottakat is, a 16. század második felében mintegy 18 ezer főt tett

ki, a 17. század második évtizedében 25 ezret. Egy évszázad múlva a lakosság állománya nem érte el a 20 ezret.

Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék népessége 1575-1721 között, családonként

Társadalmi főbb csoportok	1569-1575	1614	1721
főember	15	18	?
arnalista	-	-	140
lófő	556	1069	-
gyalog	-	548	2509
közzszabad	-	-	1059
jobbágy	2763	464	1072
zsellér	?	1041	117
egyéb	?	376	117
Összesen	3334	4555	3955

Csík társadalmának alakulását mintegy másfél évszázadon át, székekre lebontva, a már említett összeírások segítségével követtük nyomon.

Mivel az 1575-ös adóösszegekből csak a megadózottak létszámára következtethettünk, az elemzés folytatását az 1576-os ötven dénáros adókimutatás segítségével végezhetjük el.⁵ Ennek összesítése érezhetően kevesebb az azelőttinél (1017 forint az 1381,60-nál szemben), de segítségével felvázolható a székenkénti megoszlás.

Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék lakosságának megoszlása székenként 1576-ban (a főemberek és a lófők 1569-ben)

Főbb társadalmi csoportok	Székek				
	Gyergyó	Felcsík	Alesík	Kászon	Összesen
főember	-	7	8	-	15
lófő	48	215	253	40	556
darabont	?	?	?	?	?
jobbágy	308	944	651	131	2034
zsellér	?	?	?	?	?
egyéb	?	?	?	?	?
Összesen	356	1166	872	171	2603

A két összeírás - 1569. és az 1576. évi - kiegészíti egymást, mégsem öleli fel az összlakosságot. Annak megállapítására csak következtetni lehet. Igen sok a hiányzó elem. A főemberek közül a helyben nem tartózkodók valószínűleg kimaradtak. Így nem szerepel köztük a szárhegyi Lázár István. A lófőknél Szentimre hiányos. A jobbágy-

ok közül csak azokat adózták meg, akiknek a faluban nyílfordje, vagy legalább "hat forint érő lábás barma" (vagyis két ökre) volt. Az összeírásból kimaradtak a szegény jobbágyok, a falusbírók, az urak és nemesek darabontjai, béresei, majorosai és molnárai. de az égettek is. Nincs adatunk a zselérekről, mivel ezek is adómentességet élveztek, valamint az egyéb kategóriába sorolható egyénekről.⁶ Így a tényleges összlakosság száma magasabb volt, mint az adatokból kitűnik, nincs kizárva, hogy 20-25%-kal is. Valószínűleg elérte, vagy megközelítette a 4 ezer családot. Erre enged következtetni a két egymás után végzett adókivetés - az 1575. és az 1576. közötti eltérés, több mint hétszáz család - 2763, illetve 2034). Ekkor a lakosságnak több mint egyharmada Felcsíkon élt, Gyergyó és Kászón lakossága még nem volt számottevő, azok is egy kevés kivétellel jobbágyi állapotúak voltak.

Az 1576-os összeírással kapcsolatosan még megemlítendő, hogy a megadózott jobbágyok 57,7%-a fejedelmi jobbágy volt (1174 család), a többi nemesi-földesúri. Ez utóbbiak részaránya a század végéig nőtt, újabb fejedelmi adományok révén.

Csik-, Gyergyó- és Kászonszék lakosságának családok szerint társadalmi megoszlása székenként, 1614-ben

Főbb társadalmi csoportok		Gyergyó		Felcsík		Alicsik		Kászón		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	
főember	1	0,1	9	0,4	8	0,5	-	-	18	0,4	
lőfő	80	11,1	536	28,6	473	27,7	80	22,3	1069	23,5	
gyalog	114	15,9	134	7,2	231	13,5	69	19,4	548	12,9	
szabad	242	33,7	394	21,1	318	18,6	85	23,7	1039	22,8	
jobbágy	59	8,2	206	11,0	176	10,3	23	6,4	464	10,2	
zsellér	174	24,2	458	24,5	335	19,6	74	20,7	1041	22,9	
egyéb	49	6,81	34	7,2	166	9,7	27	7,5	376	8,2	
Összesen	719	100	1871	100	1707	100	358	100	4555	100	

Csik- Gyergyó- és Kászonszék lakosságának megoszlása székenként 1721-ben

Főbb társadalmi csoportok		Gyergyó		Felcsík		Alicsik		Kászón		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	
nemes (főember)	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	
armalista	36	3,2	28	2,8	62	4,3	14	3,8	140	3,5	
lőfő és gyalog	814	72,0	646	64,0	823	56,9	226	61,3	2509	63,4	
jobbágy	218	19,3	239	23,7	506	35,0	109	29,5	1072	27,1	
zsellér	28	2,5	45	4,5	26	1,8	18	4,9	117	3,0	
egyéb	34	3,0	51	5,0	30	2,0	2	0,5	117	3,0	
Összesen	1130	100	1009	100	1447	100	369	100	3955	100	

Csik lakosságáról, úgy a népesség számáról, mint annak társadalmi megoszlásáról a legpontosabb képet az 1614-es lustra nyújtja. Felöleli az összlakosságot, családonként, társadalmi hovatartozás szerint. Ebből kitűnik, hogy Felcsík volt a legnépesebb, Gyergyó pedig az összlakosságnak még csak 15,8%-át tette ki. Másrészt az is szembetűnő, hogy a székely szabadság visszaadása alkalmával (1601) nemcsak a fejedelmi jobbágyok lettek szabad állapotúak, hanem a nemesi fennhatóság alatt állók jó része is. Ugyanakkor aránytalanul megnőtt a zsellérek száma.

Az 1721-es összeírásról készített kimutatásból első pillanatra szembetűnik az összlakosság számának csökkenése. Főként Felcsík lakossága az 1614-belinek alig a felét tette ki csupán. De csökkent Alicsiké is. Ugyanakkor Gyergyóé eléggé töretlen szaporodást mutat.

A népesség apadásának okát több tényezőben kell keresnünk. Első helyen a katasztrofális következményekkel járó eseményeket említhetjük: a tatár rabsággal végződő II. Rákóczi György-féle lengyelországi hadjáratot, az 1661-es török-tatár betörést, valamint az 1694. évi tatárdúlást, de ide kell sorolnunk az 1717-1719. évi pestist és éhínséget is. Ezek mellé sorolhatók az időközönként megismétlődő járványos betegségek és természeti csapások (szárazság, éhín-

ség, sáskajárás, stb.). Ezek mind a lakosság számának csökkenését eredményezték.

Csik legnépesebb része a 18. század közepéig Felcsík volt. Ezt tükrözik az összeírások is. Felcsík után következett Alcsík, majd Gyergyó és Kászon alacsony arányszámmal. A 18. század elejére ez a megoszlás, a fennebb említett okok miatt megbomlott, mivel a legsúlyosabban érintett terület Felcsík volt. Míg népessége 1576-ban Csik ősszlakosságának a 44%-át tette ki, ez az arány 1614-ben 41%-s volt, de 1721-re 26%-ra esett vissza. Nemcsak Alcsík, de Gyergyó is megelőzte. Alcsík részesedése ugyanekkor 31%-ról 37%-ra, majd 39%-ra növekedett. Gyergyó lakossága állandó gyarapodásban volt. A különböző csapások csak mérsékeltek a lakosságnövekedés mértékét, de megállítani nem tudták azt.

Felcsik lakosságának csökkenését elsősorban az 1661-es török dúlás és az 1694-es tatár betörés okozta. 1661 októberében a török-tatár csapatok, miután elfoglalták a Mikó-várat, és felgyújtották Csíkszeredát, három napig táboroztak a város mellett, kifosztva és felégetve a környező falvakat, megtizedelték a lakosságot, legyilkolva, illetve rabságra víve sokukat.⁷ 1694-ben hasonló sors várt ugyancsak a felcsíkiakra.⁸ Ekkor szenvedett pl. Vacsárcsi olyan veszteséget, amelyet soha nem hevert ki, tengődő kis faluvá sorvadva le.

Az 1717-1719. évi éhínség és pestis idején a csikkozmasi plébános, Lakatos Mihály feljegyzése szerint Csíknak 25.666 lakosa volt, Alcsíkon 8916, Felcsíkon 8145, Gyergyóban 6398.⁹ Az akkori járvány okozta a legnagyobb veszteséget a lakosságnak, többet mint a legtöbb hadi esemény. Szerinte ekkor 11.348-an pusztultak el a pestisben (adatait pontatlanoknak találtuk, a közszegenkénti összesítéséskor 10.748-at eredményezett). Egy korabeli másik feljegyzés ugyanakkor 12.630 elhalálozottat tüntet fel, ebből Alcsíkra 4304, Felcsíkra 3404, Gyergyóra 3900 és Kászónra 1022 esett.¹⁰ Bármelyik adatot is fogadjuk el pontosabbnak, az eredmény megdöbbentő. Ez a járvány Csik lakosságának több mint 40%-át ragadta el az élők sorából. Hogy a családok száma 1721-ben viszonylag magas, annak magyarázata nem lehet más, mint az, hogy a legtöbb áldozat a gyerekek és az öregek

sorából került ki, az esetek többségénél az életerős felnőttek túlélték azt.

A társadalmi tagolódás felső fokán a *főemberek* (primores) állottak. Az 1562-es felkelés után a lófőkkel együtt a vármegyei nemességgel egyenrangúaknak ismerték el őket. Számszerint kevesen voltak. 1569-ben és 1602-ben 15-öt, 1614-ben 18-at tüntettek fel névszerint az összeírásokban. Az összeírásokból valószínűleg ki is maradtak egy páran (így 1614-ben Mikó Ferenc és Lázár István, de lehet hogy mások is). Ennek ellenére számuk Csíkban alacsony volt, az ősszlakosságának még fél százalékát sem tették ki. Közülük kerültek ki a széki, katonai, bíraskodási és általában az igazgatási vezetők. Hadban - tehetőségük szerint - többemagukkal voltak kötelesek szolgálni, ennek fejében az évente felosztásra kerülő földekből négyszer annyi részt kaptak, mint a közrendűek, és kétszer annyit, mint a lófők.

Az 1569-ben összeírt főemberek: Antal Balázs, Antal Pál és Máthé János Madéfalváról, Lázár János Csicsóból, Fejér György és Máthé János Vacsárcsiból, Sándor Mihályné és Sándor István Szentmihályról, Mikó János és Czákó Benedekné Zsögödről, Czákó János Szentlélekről, Becz Györgyné Bánkfalváról, András Márton Szentkirályról, Antal László és Antal Hadnagy Szentimréről és Becz Pál Kozmásról.

1614-ben a főrendűek folytonosságá nagyjából kimutatható. (Czákó, Mikó, Lázár, Sándor, Fejér, vagy Hadnagy). Másoknál a folytonosság leányági öröklés útján történt (Lacz, Király, Cseke, Petki). Vannak új főrendűek is, mint a Geréb és Závor család. Az 1614-ben összeírt főrendűek névsora a következő: Lacz András Bánkfalváról, Czákó Pál árvái Szentlélekről, Károly István és Cseke Gergely Kozmásról, Mikó Tamás Zsögödről, Mátyás Hadnagy, Mátyás János és Antal Hadnagy Szentimréről, Fejér Máté Vacsárcsiból, Petki Frigyes és Kelemen Mihály Csicsóból, Sándor Péter Szentmihályról, György Geréb Taplocáról, Zavor Fridrich árvái Madarásról és Lázár János Szenttamásról.

Már ebben az időszakban kimutatható, hogy a rendi tagolódás és a vagyoni, gazdasági rangsorolás nem fedik egymást. Az 1576-os összeírásban a főembereknek csak egy részét

találjuk a több szolgálóemberrel rendelkezők között. A fejedelmen kívül, aki a legnagyobb föld-birtokkal (jobbággal) rendelkezett az egész Székelyföldön, 60 jobbágytartó került ki. A legtöbb jobbágya (131) Lázár Istvánnak volt Gyergyóban, őt követte Lázár János 88 családdal 6 faluban (ebből Lázárfalván egyedüli birtokosként 20-szal), Becz Pál özvegye 72-vel nyolc alszíki faluban, Lázár Farkas 55-tel négy faluban, János Geréb 52-vel hat faluban, Becz Imre 32-vel öt faluban, Salamon Péter 15-tel hat faluban, Mikó János 13-mal öt faluban, Király Albert 13-mal Csátószegen, Farkas Ferenc 10-zel két faluban stb

Egyrészkül adományozás útján jutott birtokhoz, anélkül, hogy csíki származású lett volna, mint például az udvarhelyszéki János Geréb. A kisebb birtokosok a lófők rendjéből kerültek ki.

A 17. század elejére a jobbágytartó primorok (nemesek) és lófők száma és súlya gyarapodott. Eltűnt a fejedelem, mint földesúr Csíkból. A volt fejedelmi jobbágyok a szabadrendűek sorába kerültek. Az 1614-es összeírásban 68 birtokos nevét azonosítottuk. De számuk nagyobb lehetett, hisz több faluban az ősjobbágyok neve mellé csak elvtéve tüntették fel a birtokosait is. Ekkor legnagyobb jobbágytartók voltak szárhegyi Lázár István Gyergyóban, szenttamási Lázár János, csicsói Kelemen Mihály és Petki Farkasné, vacsárcsi Fejér Máté, szentmihályi Sándor Péter, madéfalvi Antal Imre Felcsíkon, torjai Apor Lázár, uzoni Béli Kelemen, szentsimoni Antal Hadnagy és Mátyás Hadnagy, kozmási Becz Tamásné, Király István és Cseke Gergely, zögödi Mátyus János, Mikó Tamás és a Pokai árvák, valamint a szentléleki Czák Pál Alcsíkon.

A 17. század elején meglepően magas a jobbágy-, de főként a zsellértartó lőfő- és szabadrendű székelyek száma. Közülük kerültek ki a század második felében már elszaporodott "armalisták", vagyis címeres nemesek, akik nemes levelet szereztek anélkül, hogy ezzel együtt adományként birtokot is kaptak volna.

A csíki főemberek sorát gyarapította több, a szomszéd vidékről itt birtokot szerzett nemes, például a torjai Apor Lázár vagy az uzoni Béli Kelemen. De mint csíki sajátosság, a birtokosok zöme helyi eredetű főember, vagy lőfő.

Amint már említettük, a 17. század folyamán mind gyakoribb a szabadrendűek, főként a még köznemesnek tekintett lófők nemesítése, címeres levéllel való ellátása. 1611-ben a borzsovai Bene Tamás, 1620-ban a szentsimoni Endes György, 1625-ben a szárhegyi Fülöp Gergely és a kászi Tuson Mihály, 1627-ben a szentmihályi Kósa Imre és György, 1635-ben a kászonföltői János Miklós, 1638-ban a dánfalvi Kovács Mátyás és testvérei, 1640-ben az ugyancsak dánfalvi Csáki Lőrinc és János kapnak címeres levelet.

Az 1643-as lustrakor már 58 nemes írtak össze Csík- Gyergyó- és Kászonszékben. Az alszíkiak közül megemlítjük a Balás, Bors, Czákó, Endes, Fodor, Hadnagy, Mikó, Pókai, Szabó és Veres családokat. Felcsíkról az Antal, (madéfalvi) Bartalis, Baxa, Bodó, Cserei, Daniel, Dónát, Fazakas, Geréb, Gegő, Gurzó, Imreh, Kósa, Kelemen, Petki, Péter, Sándor és Török családokat, Gyergyóból a Bot, Csíki, Ferenc, Fülöp, Elekes, János, Kacsó, Kastaly, Kőműves, Pál, valamint a szárhegyi Lázár famíliát.¹³

A 17. század második felében a nemesítettek száma tovább bővült. 1685-ben 86, 1702-ben 154 nemesi státusban szereplő családot írtak össze.¹⁴ Apafi Mihály uralkodása utolsó szakaszában a nemesség összetétele mind heterogénebb lett. A régi főemberek rendje fellazult és kibővült, részben az új nemességgel, részben az itt meghonosodott főnemesekkel. Új nemesi hierarchia alakult ki. A nemesség felső rétegét mintegy húsz család alkotta. Ők voltak az "urak", a "mágnások", akik elkülönültek a szegényebb vagyoni háttérrel rendelkező nemesektől. Egyrészkül, kihasználva a megváltozott politikai helyzetet, az osztrák fennhatóság kínálta lehetőségeket, már a század végére rangot és hivatalt szerzett az új hatalomtól, ami - természetesen - anyagi tényezők biztosítását, illetve szerzését is könnyebbé tette. A 17. század végén a Petkiek, Aporok, Kálnokiak, Mikések, Hallerek és Henterek neve előtt ott díszelgett az új hatalomtól, a bécsi udvartól kapott hűségjel, a grófi, vagy bárói cím.

Csíkszék politikai és társadalmi életének alakulását a 17. században egészen a nyolcvanas évekig a szárhegyi Lázárok, a zögödi Mikók, a királyhalmi előnevet viselő csicsói Petkiek, az al-

sücsernátoni Domokosok befolyásolták a leginkább. Mellettük szóhoz jutottak még - főként a törvénykezés, igazgatás, katonai vezetés alsóbb fokain - a Sándorok, Csereiek, Csatók, Gerébek, Borsok, Endesek és mások. A szék korabeli politikai életén végigkövethető egy törökellenesség, illetve osztrák császárpártiság. E politika felkarolói és életői, a szék hangadói ők voltak. Rossz helyzet-felismerő politikájuk nem egy alkalommal katasztrofális következményekkel végződött, mint 1661-ben vagy 1694-ben, amikor a szék lakossága megtorló expedíciók szenvedő alanya lett.

Az osztrák fennhatóság Csíkra való kiterjesztése során a szék élére új vezető réteg kerül. Az Apor, Kálnoki, Mikes grófok lettek a politikai és társadalmi élet irányítói.

Az *armalisták rendje* a 17. század végéig mint társadalmi réteg nem létezett. Címeres nemesi levelük alapján a nemességhez tartoztak általában. A birtokos nemességtől való különválasztásukat a 18. század elején meghonosított új adózási rendszer hozta létre. Az 1714. évi diétai végzéssel adófizetőkkel váltak, a lőő és gyalog székelyek mellett a legalább két ősjobbággal nem rendelkező nemesek is. Ezen rendelkezés értelmében a csíki nemesség zöme elvesztette nemesi "immunitását" és az adózó népesség sorába csúszott le. Számukat, és általában a nemességen belüli részarányukat jól tükrözik az összeírások. 1702-ben a csíki, gyergyói és kászoni nemesség 154 családot tett ki, 1703-ban csak az armálistások száma 110 volt, 1721-ben 140. Ekkor az adómentes nemesség tekintetbe véve az időközben megejtett nemesítéseket és az esetleges szaporulatot is - nem lehetett több 25 családnál.

A *lőők rendje* az 1562-es felkelés után a vármegyei köznemességgel lett egyenrangú, vagyis megmaradt kiváltságos rendnek, mégha annak alsó fokán állott is. Katonai kötelezettségeit lovas harcosként kellett teljesítenie. 1569-ben névszerint 556-ot írtak össze Csík-, Gyergyó-, Kászonban. Ez egyébként az első lajstromos anyag róluk. Ekkor a szék összlakosságának mintegy 21-22%-át teheték ki. A 17. században súlyuk és szerepük katonailag és társadalmilag is megnőtt. Ezt bizonyítja a fejedelmek feléjük fordított figyelme közvetlenül a székely szabadság Báthori Zsigmond

féle 1601-es visszaállításával kezdődően. A sorozatos lőfősítésekkel (az egyéni esetek mellett csoportos lőfősítésekről is van tudomásunk, például 1655-ből) számbelileg is sokasodtak.¹⁵ 1614-ben Csík lakosságának 23,5%-át tették ki, a század végéig részarányuk elérte a 40%-ot.

Vagyonhiány helyettük a század elején már nagyon különböző képet mutat. Vannak közöttük 2-3 jobbágyot vagy 4-5 szellért tartók, de számosan olyanok is, akik nem tudták állani lovaskatonai kötelezettségeiket. Egyrésztük nemesi levelet szerzett, de volt, aki gyalogszolgálat teljesítésére kényszerült, vagy főemberi (nemesi) függőségbe került.

A székely székelyekben a legtöbb lőő Csíkban és Sepsiszéken volt. Kiváltságos helyzetükön az első csorbát II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjárata után szenvedték el, akkor, amikor a török portának fizetendő adó törlesztése végett őket is megadózták. Az 1711-es szatmári béke után megszűnt katonai kötelezettségük. Egyúttal elvesztették nemesi kiváltságait és adófizető szabad paraszttá váltak.

A *gyalog rendbeliek* vagy gyalog puskások az 1562-es felkelés után fejedelmi jobbágyokká tett "község" soraiból kerültek ki, akkor, amikor létrehozták a *vörös-darabont* katonai egységeket. Mivel puskával is ellátták, *gyalog puskásoknak* (pedites pixidarii) is nevezték őket. Ruházatukról és gyalog szolgálatuk miatt *vörös darabontnak* vagy *drabantnak*. Már János Zsigmond megkezdte a székely jobbágyokból némelyek kiválogatását és gyalog szolgálatba állítását. A Báthoriak idejében állandó gyalogsággá váltak a székely vörös darabontok. Fejedelmi oklevelek szabályozták szervezetüket, kötelezettségeiket és jogait. 1602-ben Csíkban a Basta-féle összeírás 119 gyalog székely családot sorol fel. 1614-ből 548 gyalogrendőrül tudunk.

Az 1601-ben felszabadított volt fejedelmi jobbágyok, akiknek száma meghaladta az ezer családot, Bethlen Gábor idejében zömmel a gyalog székelyek sorába kerültek. Módosabb részük lőfőséget is nyert, szegényebbjeik jobbágyi, vagy zselléri sorba kerültek. A váraknál és a fejedelmi udvarban rendszeres szolgálatot teljesítő vörös

darabontok mellett megjelent a gyalogszékelyek rétege. Így az 1614-es összeírásban még *szabadokként* emlegetett volt fejedelmi jobbágyok rétege I. Rákóczi György idejére már eltűnt, mint külön kategória. Az 1643-as lustrában a lófők, vagy a gyalogok közt találjuk a "recentes" (újak), vagy "recuperati" (visszaszerzett) székelyeket is.

A XVIII. század elejére, a valamikori község, a székely társadalom egykori legszélesebb rétege, a szabadságjogokkal élőknek a legvékonyabb rétegévé apadt le. 1702-ben 371 darabont és 209 más megnevezésű egyszerű szabadrendű volt csupán, mintegy 10-12%-a az összlakosság-nak.

A jobbágyok és zsellérek. A feudális függőségben élők között találjuk a jobbágyokat, zselléreket és a szolgákat. Létrejöttük a hűbéri viszonyok térhódításának az eredménye. Ennek a folyamatnak az általánossá válása a Székelyföldön a 16. század közepére esik. Az 1562-es felkelés után a "község" fejedelmi fennhatóság alá került. 1570-re ezeknek mintegy kétötöde nemesi (földesúri) jobbágy lett. Ez utóbbiakra nem terjedt ki az 1601-es felszabadítás. Így a 17. század folyamán megmaradt a függő viszonyban élők népes tábora. Ezek számát szaporította a század első évtizedében lefolyt "fejekötes", illetve jobbágyvá válás, valamint zsellérré szegődés. A társadalmi lesüllyedés okai a katonáskodástól való szabadulás, vagy mentesség, elszegényedés, erősebbek szárnyai alatti védelemkeresés, stb.

Csikban a 17. század első felében meglepően magas a zsellérek száma. Érdekes, hogy a zsellértartók jó része lófő és gyalog rendű, a zsellérek számottevő része pedig szabadrendű származású volt. Mellettük nagy számban ott voltak a "külsők", a más vidékről vagy országrészekről valók, részben román zsellérek és szolgák.

A 17. század végére, illetve a 18. elejére az összeírásokból a zsellérek tömege szinte teljesen eltűnt, az 1614. évi 23%-ról 1721-re 3%-ra csökkent, míg a jobbágyoké 10%-ról 27%-ra emelkedett (számszerint 464 családról 1072-re). A jelenség okai még feltáratlanok. Sajnos, kevés század második feléből való, e kérdésre vonatkozó forrásanyaggal rendelkezünk. Így csak feltételezésekre vagyunk utalva annak megál-

apításakor, hogy egy jobbágyosodási folyamatról van-e szó, vagy a zsellérségnek jobbágyvá nyilvánításáról.

A fő társadalmi rétegek mellett a tárgyalat időszakban találunk másokat is: egy pár tucat városlakót, bányászt, egyházi és oktatásügyi személyt. Ezek száma mindvégig csekély volt, de Csik szellemi és politikai életében jelentős szerepet játszottak, főként a világi és szerzetes papság és az írástudók, a "deák"-ság. nem véletlenül találjuk 1702-ben a nemesség soraiban, sőt a főrendűek között az egyházi személyiségeket is, mint P. Lászlófi Andrást Szenttamáson, P. Paulust Várdotfán, P. Szabó Mihályt Szentimrén, P. Antalfit Szentgyörgyön, P. Ivanicsot Szentmártonban, Györffi Pétert Szárhegyen, N. Nádasi Pált Gyergyóújfaluban, P. Köszvényesi Miklóst Alfaluban, Micsonoki Pál plébánost Gyergyószentmiklóson.

Összegezeként megállapíthatjuk, hogy Csik-, Gyergyó- és Kászon székek társadalmi struktúrája, annak alakulása a 17. században mindvégig megmaradt az egész székely társadalomra jellemző keretek között. Sajátossága Csikban a főrendűek alacsony arányszáma, mégha az a század végére érezhetően emelkedett is. Ugyancsak sajátossága a katonarendűek közül a lófők, vagyis a lovasok túlsúlya. Ez nem egy véletlen jelenség volt, hanem az önálló fejedelemség katonai politikájának eredményeként alakult így. A katonarendet védő és annak erejét növelni igyekvő fejedelmi udvar ez irányban alkalmazott politikájára, párosulva a csíki katona rendek szabadságjogaikat megtartani akaró ragaszkodásával, a szabad székelemek (lófő és gyalog) túlsúlya a 18. század elejére nemcsak megmaradt, hanem tovább növekedett (54%-ról 1614-ben, 66%-ra 1721-ben). Kimondott jobbágyfalu nem is volt ebben az időszakban a földesúri alapítású Verebesen és Lázárfalván kívül (a gyergyói Vasláb a század végére kezdett benépesedni).

A 17. század második felében bekövetkezett, egész Erdélyre kiható hanyatlás e vidéket rendkívül súlyosan érintette. A természeti csapások (járványok, éhínség, saskajárás, stb.) mellett az adott politikai helyzethez kapcsolódó rossz (elhízott) viszonyulások több alkalommal áldozattá tették e föld népét (gondolunk itt az 1661-

és török-tatár büntető expedícióra, valamint az 1794-es tatárdulásra). Ezt tükrözik a 18. század eleji felmérések, amelyekből kitűnik az elpusztított legnagyob, legértékesebb veszteség, a lakosság számbeli megcsappanása.

Jegyzetek

1 Székely Oklevéltár, IV., szerk. Szabó Károly, Kolozsvár, 1895, 45 (Az országgyűlés 1575 decemberében, majd 1576 októberében vetett ki 50 tizenöt adót.)

2 U. a., II., Kolozsvárott, 1872, 269-273.

3 Székely felkelés, 1595-1596, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1978.

4 Ácsády Ignác, Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában, Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, XII., Budapest, 1896, 207-218, 495.

5 Székely Oklevéltár, IV., 43-45.

6 Szadeczky Kardoss Lajos, A székely nemzet története és alkotmánya, Budapest, 1927, 156.

7 P. Benedek Fidel, Tatár betores Csikba 1661-ben, Kolozsvár, 1945, 81. P. Benedek számításai szerint Csik lakosságának fele biztosan elveszett. Egy nemiiket legyilkolták, főként az öregeket, a fiatalokat pedig rabságba vitték. Csik mindenik faluját porig égették, az állatokat elhajtották, a mozgatható javakat elrabolták a tatár-török hordák.

8 Székely Oklevéltár, VI., szerk. Szadeczky Lajos, Kolozsvár, 1897, 444-451, Dr. Endes Miklós, Csik-, Gyergyó- és Káson-szék (Csik megye) földjének és népének története a legrégibb időkől 1918-ig, Budapest, 1938, 162-167.

9 Székely Oklevéltár, VII., 232-233.

10 U. o., 231.

11 Dr. Endes M., i. m., 101, 104, 108.

12 Magyar Országos Levéltár, Budapest, F. 136, Székely lustrajegyzékek és nemesi összeírások, I. 1-162.

13 Az 1643-as lustrában a következő nemeseket találjuk. Beldi János és Beldi Pál Kozmáson, Balás Benedek és Balás Deák Szentmartonon, Endes Mihály, Endes Benedek, Endes Máttyás és öccse György Szentsimonon, Hadnagy Máttyás, Fodor Ferenc és Gergely Deák Szentimrén, Sors Tamás, Sors Lukács és öccsei, Barabás és Imre Szentkirályon, Czako Ferenc, Veres Ferenc Szentlecken, Miko János, Pökai Máttyás Zsögödön, György Gereb Taplocán, Ince Gaspár és Ince Bálint Delnén, Gurzó Marton Csikszentmiklóson, Imreh Janos, Péter Miklós és Péter Imre Szépvizen, Sándor Péter, Kósa Imre, László öccsével, Kósa Ferenc, Kósa Péter, Torók Miklós, Torók Máté és Bartalis István Szentmihályon, Dónát László Vacárscsiban, Fazakas Ilyés és Fazakas Pál Göröcsfalván, Dániel Deák, Dániel Imre, Marton Deák és Bodó Bálint Rákoson, Antal Imre, Cserei Mihály, Mikárdi Mihály és Mikárdi Miklós árvái Madefalván, Baxa János és Ladó István Madarason, Mihály Deák, Kacsó Péter, János Péter, Pál György, Mihály János árvái, Tamás Deák árvái Gyergyószentmiklóson, Ferencz Gábor és öccse, Mihály Tekerőpatakon, Bot András, Mihály Deák, Kastaly János és Elekes András Gyergyóújfaluban, Kőműves Mihály Csomafalván, Lázár István, Csiki Gergely és öccsei, valamint Fülöp János Deák Szárhegyen.

14 Magyar Országos Levéltár, F. 136., Székely lustrajegyzékek és nemesi összeírások, 181-632, 825-865; Endes, i. m., 520-540, 15. Endes, i. m., 113-115.

Societatea în scaunele Ciuc, Giurgeu, Cașin în sec. XVII.

(Rezumat)

Studiul de față analizează schimbările demografice și modificările sociale intervenite în structura populației din Ciuc în perioada susmenționată. Se constată că pe acest teritoriu administrativ numărul populației a scăzut mult în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Fenomen specific pe de altă parte: pătura liberă a societății secuiești este sprijinită, întărită de puterea centrală în tot cursul secolului al XVII-lea, pentru a-și păstra condiția de oameni liberi în cadrul societății feudale, având în vedere faptul că oastea secuilor constituia o parte însemnată a armatei țării.

The Society of Csik-, Gyergyó- and Kásonszék (Harghita County) in the 17th Century

(Abstract)

The present study is a demographic analysis of the population of Csik in the 17th century, and a presentation of the social changes in this region. The study presents the fall in population in the second half of the 17th century. The free class of the Székely society had been sustained and helped by the central power all over the 17th century, so that they may preserve their condition of free men in feudal society, having in view the importance of the Székely army.

